

О.В. Гунченко, асистент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ПРОЦЕСУ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. У науково обґрунтованій організації виробництва одним з головних принципів є принцип концентрації виробництва [1, с. 2]. Концентрація виробництва дає змогу підприємству вживати різних заходів, спрямованих на зростання родючості землі, захист її від водної та вітрової ерозії, впроваджувати прогресивні системи ведення землеробства і тваринництва, енергоощадні технології.

Концентрація відображає процес зосередження у підприємствах. Цей процес характеризується збільшенням розмірів підприємств та зростання частки великих підприємств у загальному виробництві продукції галузі. Концентрація виробництва перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими формами громадської організації виробництва та має у тому числі визначальне значення. Високий рівень концентрації є передумовою застосування новітньої високопродуктивної техніки, здійснення раціональних форм спеціалізації, кооперування і комбінування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні визначення концентрації є неоднаковим. Так Л.Ю. Мельник [2, с.15], Х. Бергман [3], П.К. Канінський [4] та С.Г. Колеснев [5] вважають концентрацію – як процес, результатом якого є збільшення розмірів господарських підприємств, збільшення та зосередження засобів виробництва та робочої сили на великих підприємствах, створення транснаціональних компаній, різних альянсів. Вони можуть нагромаджувати велику кількість ресурсів та створювати їх відповідно розвитку науково-технічного прогресу.

Інші погляди вчених, таких як М.П. Александрова [6] та С.М. Чмирь [7], стверджують, що сутність концентрації відображає зосередження обсягів виробництва того чи іншого виду продукції на даному підприємстві.

Як вважає І. Яців [8], підвищення рівня концентрації виробництва позитивно позначається на ефективності виробництва основних видів продукції. Особливо цінним він відмічає пряму залежність від розміру посівних площ та урожайності сільськогосподарських культур. Великі підприємства завдяки кращим фінансовим можливостям забезпечують

значно вищий рівень агротехніки, ніж господарства з площею землекористування в кілька десятків чи сотень гектарів.

Формулювання цілей статті. Дослідження значення та поняття категорії концентрації земель в сучасній економічній науці.

Виклад основного матеріалу досліджень. Термін «концентрація» - від латинського походження, що у перекладі на українську мову означає зосередження, скупчення і насичення [9].

Розміщення, спеціалізація та концентрація виробництва надзвичайно пов'язані між собою, обумовлюють і доповнюють одне одного. Кожне підприємство, спеціалізуючись на виробництві певного виду продукції, у зв'язку з об'єктивними обставинами намагається укрупнитись, щоб використати переваги такого виробництва.

Переваги крупного виробництва над дрібним і специфіка виконання технологічних процесів у великих масштабах на значних земельних територіях і значно нижчому рівні технічної оснащеності об'єктивно вимагають виконання цих процесів спільними зусиллями не одного, а кількох або групи працівників. Високий рівень спеціалізації їх праці органічно поєднується з їх різнобічною кваліфікацією та вмінням і здатністю виконувати велику кількість різних робіт залежно від фаз, стадії виробництва і сезону. Дія економічного закону переваги крупного виробництва над дрібним виявляється у концентрації виробництва.

Концентрація виробництва – процес зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів на одному й тому самому підприємстві з метою збільшення обсягів продукції. Це – процес динамічний і є об'єктивною закономірністю розвитку сільськогосподарського виробництва, якісна зміна якого обумовлюється розвитком науково-технічного прогресу. Кожному рівню розвитку продуктивних сил і організації виробництва відповідають певні розміри підприємств та їх підрозділів.

Концентрація в аграрному секторі може здійснюватися за двома напрямками:

- усередині підприємства накопиченням та інтенсифікацією виробництва;
- централізацією, об'єднанням підприємств в одне, крупніше.

Ці напрями тісно взаємопов'язані. Просте об'єднання дрібних збільшує розміри нового підприємства за площею землі, матеріально-технічними ресурсами, чисельністю працюючих і обсягом виробленої продукції. Однак укрупнення спочатку не призводить до якісних змін, воно лише утворює нову продуктивну силу. Використовуючи об'єднані ресурси, укрупнене підприємство в змозі реалізувати масштабні заходи з

поліпшення виробництва, чого не можуть зробити дрібні підприємства. Практично створюються передумови для зростання концентрації виробництва на основі його інтенсифікації і накопичення.

Проте цього можна досягти за умови дотримання оптимальних розмірів підприємства. З одного боку, надмірна концентрація виробництва призводить до перенасиченості посівами високоінтенсивних сільськогосподарських культур, що зумовлює деградацію ґрунту, його виснаження, появу хвороб і шкідників сільськогосподарських культур. З іншого – надмірне укрупнення спричиняє нераціональне перевезення вантажів, зростання транспортних витрат, утруднює управління підприємством. Тому природа сільськогосподарського виробництва стримує певною мірою, переваги укрупнення і змушує визначитись у його оптимальності.

Розміри підприємства, окремих його галузей і підрозділів є раціональними, коли за досягнутого рівня механізації виробництва та наявних трудових ресурсів забезпечується найефективніше поєднання і використання всіх чинників виробництва з метою одержання максимальної кількості продукції з одиниці земельної площі за найменших затрат праці й засобів.

Питанню оптимізації рівня концентрації та розміру виробництва присвячено чимало досліджень економістів-аграрників. Заслужують на увагу праці російського вченого, професора О.В. Чаянова. Він уважав, що доводити переваги крупного виробництва над дрібним немає потреби. Це питання давно вирішене основним економічним законом на користь крупного підприємства. Однак якщо в промисловості крупні форми виробництва легко переважали дрібні, то у землеробстві така концентрація неможлива. Сама природа сільськогосподарського виробництва обмежує його укрупнення.

За основу визначення розміру сільськогосподарського виробництва О.В. Чаянов узяв оптимум, який закладений там, де за інших рівних умов собівартість отриманого продукту буде найменшою. Усі елементи собівартості він розділяв на три групи:

- такі, що зменшуються з укрупненням господарства (вартість використання машин, будівель, адміністративні витрати);
- такі, що збільшуються з укрупненням господарства (транспортні витрати, втрати від зниження нагляду);
- незалежні від розміру господарства (вартість насіння, добрив, навантажувально-розвантажувальні роботи тощо).

Визначити оптимальний розмір підприємства - означає віднайти точку мінімальних витрат на одиницю продукції за додавання всіх трьох

груп елементів. Ці постулати й ідеї підтверджені широкою практикою в сільському господарстві багатьох країн [10].

Одним із найбільших внесків та уточнень в розробку ефективності та спеціалізації зробив видатний вчений-економіст В.Г. Андрійчук. Він визначає концентрацію, як зосередження землі, засобів виробництва, робочої сили і обсягу виробництва продукції на одних і тих же підприємствах, що зумовлює збільшення їх розмірів.

В нашому власному трактуванні концентрація виробництва в сільському господарстві представляє собою соціально-економічний процес збільшення розмірів землекористування в тому числі через пов'язані сторони, та в різних територіальних одиницях, яке в кінцевому випадку призводить до зростання обсягів продажу.

Для поглибленого аналізу рівня концентрації можна залучати показники вартості основного і оборотного капіталів підприємства. За умови відображення в активах аграрних підприємств та агропромислових формувань як цілісних підприємств вартості землі основними показниками концентрації виробництва можна вважати розмір авансованого капіталу та обсяг виробництва товарної продукції.

Слід розрізняти абсолютний і відносний рівні концентрації виробництва. *Абсолютний рівень концентрації* характеризується середнім розміром аграрних і переробних підприємств за певним показником. Для аграрних підприємств його доцільно визначати в розрізі окремих типів таких підприємств: фермерських господарств, сільськогосподарських товариств з обмеженою відповідальністю та інших видів товариств, приватних аграрних підприємств, виробничих сільськогосподарських кооперативів як в цілому по країні, так і по окремих адміністративних регіонах.

Відносний рівень концентрації виробництва визначається часткою великих підприємств за відповідним показником розміру в загальній кількості аграрних підприємств певного юридично-правового статусу або переробних підприємств певної підгалузі харчової і переробної промисловості в загальній кількості підприємств такої підгалузі.

У вузькоспеціалізованих аграрних підприємствах – птахо- і бройлерних фабриках, тваринницьких свино- і скотовідгодівельних комплексах, тепличних комбінатах, а також у переробних підприємствах, абсолютний рівень концентрації виробництва доцільно визначати за показниками їх потужності. Для названих аграрних підприємств – річним обсягом виробництва продукції або умовно-ресурсним показником – кількістю птахо- і скотомісць, площею закритого ґрунту, а для переробних – за добовим, сезонним чи річним обсягом переробки сировини.

Рівень концентрації виробництва можна визначити і для окремих галузей сільськогосподарського виробництва. Так, у рослинництві для цієї мети можуть бути використані такі два показники: площа посіву культури та обсяг виробництва продукції даної культури по підприємству. Допоміжний показник – питома вага культури в загальній посівній площі підприємства. У тваринництві – поголів'я певного виду тварин на одне підприємство та обсяг виробництва тваринницької продукції певного виду по підприємству. Доповнюючий показник – щільність поголів'я тварин на 100 га відповідних земельних угідь.

Концентрація виробництва справляє істотний вплив на його ефективність. З її підвищенням зростають важливіші економічні показники господарської діяльності підприємств за рахунок позитивної дії фактора масштабів виробництва. Досягається, економія на постійних витратах, зменшуються питомі капіталовкладення, досягається вища маневреність матеріальних ресурсів і завдяки цьому зростає ефективність їх використання, підвищується продуктивність праці і прибутковість виробництва.

Проте підвищення рівня концентрації виробництва справляє позитивний вплив на економіку лише до певної межі, перехід за яку призводить до зниження ефективності. У надмірно великих підприємствах ускладнюється процес управління виробництвом, зростають транспортні витрати, погіршується контроль за якістю виконання робіт і дотримання технології.

Протидіючим фактором надмірної концентрації є й екологічні вимоги. Особливо це стосується великих тваринницьких комплексів, які справляють негативний вплив на довкілля. Тому важливою є проблема досягнення оптимального рівня концентрації сільськогосподарського виробництва, розв'язання якої в кінцевому підсумку зводиться до визначення раціональних розмірів аграрних підприємств різної спеціалізації з урахуванням їх юридичного статусу і вітчизняних зональних особливостей [11, С.684].

Концентрація виробництва разом із іншими чинниками інтенсифікації мають забезпечити підвищення прибутковості реалізації сільськогосподарської продукції та покращення конкурентоспроможності агропромислового комплексу на ринку.

Висновки. Таким чином в результаті теоретичних досліджень нами було запропоноване власне трактування концентрація виробництва в сільському господарстві як соціально-економічний процес збільшення розмірів землекористування в тому числі через пов'язані сторони, та в різних територіальних одиницях, яке в кінцевому випадку призводить до

зростання обсягів продажу.

Бібліографічний список: 1. Боднарчук Л.І. Спеціалізація і концентрація виробництва / Л.І. Боднарчук, К.І. Ємець, Л.Л. Дудка // Пасіка. – 2008. – №12. – С. 2-3. 2. Мельник Л.Ю. Концентрація виробництва в сільському господарстві: тенденції і перспективи / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко // Економіка АПК. – 2002. – № 2. – С. 11-16. 3. Бергман Х. Разделение труда и специализация в сельском хозяйстве: пер. с нем. / Х. Бергман. – М.: Прогресс, 1969. – 50 с. 4. Канінський П.К. Спеціалізація сільськогосподарських підприємств: монографія / П.К. Канінський. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 348 с. 5. Колеснев С.Г. Специализация и размеры сельскохозяйственных предприятий / С.Г. Колеснев. – М.: Колос, 1963. – 480 с. 6. Александров М.П. Специализация и концентрация производства в колхозах и совхозах / М.П. Александров. – М.: Колос, 1966. – 208 с. 7. Чмирь С.М. Формування та розвиток зернового господарства України: монографія / С.М. Чмирь. – К: Аграрна наука, 2007. – 376 с. 8. Яців І. Концентрація виробництва у сільськогосподарських підприємствах як чинник формування в них конкурентних переваг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/Ae/2010_1-2/files/10yaicaf.pdf. 9. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): монографія / В.І. Бойко, Є.М. Лебідь, В.С. Рибка [та ін.]; ред. В.І. Бойко. – К.: НН.ТД ІАЕ, 2008. – 400 с. 10. Горбонос Ф.В. Концентрація виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1800010236292/ekonomika/kontsentratsiya_virobnitstva. 11. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.

Гунченко А.В. Теоретические и методические подходы к оценке процесса концентрации земель сельскохозяйственных предприятий. Было исследовано значение концентрации и влияние ее на сельскохозяйственные предприятия.

Gunchenko O. Theoretical and methodological approaches to assess the concentration of farm land. Was investigated concentration value and its impact on agricultural enterprises.